

KALVIS MITOLOGIJOJE

Dainius Razauskas

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Metalurgija Lietuvoje

Pradžioje galima prisiminti gana senas baltų ir – vėliau – lietuvių metalurgijos tradicijas. Štai, pasak R. Rimantienės, Lietuvoje „jau pačios žalvario amžiaus pradžios gyvenvietėse rasta tikrų įrodymų, kad žalvario dirbinius gamino vietoje. Tai Kretuono 1C gyvenvietėje aptikta metalo liejimo formelė. Ji susideda iš dviejų plokščių akmenų, kurių plokštumose iškalti V pavidalo grioveliai, viename šone yra skylutė metalui įlieti. O Latvijoje, to paties laikotarpio Lagažos gyvenvietėje, aptikta molinių samtelius, vartotų metalams lieti. Ankstyvuosiouose piliakalniuose rasta ir tikrų žalvario dirbtuvį. Viena tokia buvo Narkūnų piliakalnyje. Čia metalą lydė pa-prastuose židiniuose“; „Tokių židinių lydymui rasta ir Sokiškių, ir Petrešiūnų piliakalniuose“¹. M. Gimbutienės žodžiais, „Pabaltijo vėlyvojo žalvario amžiaus kultūra plėtojosi lygiagrečiai su Vidurio Europos urninių kapinynų kultūra, datuojama tarp 1300 ir 750 m. pr. m. e.“; „Latvijos gyvenvietėse ir piliakalniuose rasta molinių indų metalui tirpdyti bei liejimo formų įmoviniams kirviams ir ietigaliams gaminti. Sembos pusiasalyje aptikta daugiausia vėlyvojo žalvario amžiaus radinių. Čia būta vario rūdos atsargų ir nebaigtų žalvario dirbinių, rodančių buvus vietinę metalurgiją“².

„Vidurio Europoje geležis pasirodė apie 1200 m. pr. m. e., o Užkaukazėje – vėliausiai maždaug 1400 m. pr. m. e. Vidurio Euro-

¹ Rimantienė R., *Lietuva iki Kristaus*, Vilnius: Vilniaus Dailės akademijos leidykla, 1995, p. 97–99, žr. 151.

² Gimbutienė M., *Baltai prieistoriniai laikais: Etnogenezė, materialinė kultūra ir mitologija*, Vilnius, 1985, p. 61.

poje ji labai pamažu pakeitė žalvariją ir ginklų gamyboje. Nuo 600 m. pr. m. e. atsirado daugiau geležinių įrankių, ypač kirvių. Rytų Pabaltijyje tebebuvo žalvario amžiaus kultūra. Jei vienas kitas geležies dirbinys mainais ir pateko į Pabaltijį, tai nepakeitė materialinės kultūros. Beveik iki 300 m. pr. m. e. geležies čia nemokėta apdoroti³. Užtat jau „pirmaisiais m. e. amžiais įrankių ir ginklų gamyboje geležis pakeitė akmenį, kaulą ir žalvariją“; „nuo šiol įrankiai ir ginklai gaminami iš vietinės pelkių rūdos išlydytos geležies“; „Pelkių rūdos telkinių yra įvairiose Lietuvos vietose: Nemuno, Dubysos, Akmenos slėniuose, taip pat Utenos, Molėtų, Zarasų apylinkėse ir kitur. Geležiai gaminti buvo visai palankios sąlygos. Iš maždaug 40 kg išlydytos rūdos buvo gaunama apie 20 kg žaliavos. Geležių lydė pusiau žemén įkastose krosnelėse. Angos oro pūtimo cilindrams įstatyti ir šlakui išleisti buvo žemiau žemės paviršiaus. Vėliau geležių lydė antžeminėse krosnelėse taip: dėdavo medžio anglies ir geležies rūdos. Degant angliai, išsiskiria anglies oksidas, smarkiai pakyla temperatūra ir susidaro sąlygos reakcijai: rūdoje esantis geležies oksidas virsta geležimi, o priemašos – šlaku. Skystas šlakas suteka į krosnelės dugną, o geležies gabalėliai sulimpa ir sukreinta į jos apačią kaip korėta kritė. Geležies gamyba sparčiai tobulėjo: jau III–IV a. mokėta gaminti plienines kalavijų geležtes. Kalviai suvirindavo geležines ir plienines juostas. Didesni amatininkystės centralai buvo prie svarbesnių piliakalnių ir pačiuose piliakalniuose. Tai rodo randamos liejimo formos, tigliai, samteliai, garagažės, geležies rūdos lydymo krosnelės ir įvairūs metalo apdorojimo bei dekoravimo įrankiai⁴.

Tai duoda pagrindą baltų kraštuose tikėtis ir gana archajiškos metalurgijos bei kalvystės mitologijos.

³ Ten pat, p. 63.
⁴ Ten pat, p. 98, 99, 100.

„Ginekologinė“ simbolika

Simboliškai kalvio, metalurgo žaizdras yra būsimo gaminio „gimda“, „iščios“, o pats gaminys – jos „gimdytinis“. Tokią metalurginės krosnies simboliką, remdamasis archajiškų tradicijų duomenimis, nuodugniai yra apraše Mircea Eliade savo veikalose „Babilono kosmologija ir alchemija“ bei „Kalviai ir alchemikai“. Jo žodžiais, „tarp metalurgijos ir kūdikio priėmimo esama slaptos simetrijos: aukojimai, kartais atlikinėti prieš žaizdrą su tame lydoma rūda, būdavo panašūs į aukojimus priimant kūdikį. Žaizdras buvo prilyginamas iščioms; tame rūdos „gemalas“ per kur kas trumpesnį laiką nei tas, kurio prireiktų, jeigu jis būtų likęs po žeme, turėjo užbaigtį savo augimą⁵. „Tam pačiam vaizdinių ratui priklauso Afrikos metalurginės apeigos su vestuvinės simbolikos elementais. Bakitarų kalvis su priekalu [tiksliau, *priekale*, nes lietuvių kalboje paliudytas ir toks mot. g. žodis⁶, kuris čia įdėm tink] elgiasi kaip su nuotaka. Pernešdami priekalę į namus vyrai dainuoja tarsi vestuvininkai. Priimdamas priekalę kalvis apšlaksto ją vandeniu, „kad ji pagimdytų daug vaikų“, ir žmonai sako parsivedęs namo antrą sutuoktinę⁷. „Europos metalurgijos terminologijoje emalės lydymo krosnis buvo vadinama „iščiomis“⁸.

Čia galima paminėti, kad lietuvių veiksmažodis *gaminti* savaime yra vienos šaknies su *gimti* ir sutinka su pastaruoju kaip galiniuotinis (tranzityvinis) su negaliniuotiniu (intranzityviniu). Kitaip sakant, *gaminti* (*ką*) iš esmės reiškia „daryti, kad (kas) *gimtų*“. Galimas daiktas, kad šis veiksmažodis Lietuvoje nuo seno buvo susijęs ir su metalurgija (plg. vedinius *gamyba*, *gamykla* ir kt.).

Galime tad numanyti, kad ir baltų kraštuose metalurginei kros-

⁵ Eliade M., *Yoga: Immortality and Freedom*, Princeton University Press, 1971, p. 419; Элиаде М., *Мифы, сновидения, мистерии*. Москва–Киев: Рэфл-бук, Ваклер, 1996, p. 196.

⁶ Pavyzdžiu, pasakoje iš J. Basanavičiaus rinkinių: *Lietuviškos pasakos įvairios*, surinko Jonas Basanavičius, II, Vilnius: Vaga, 1995, p. 206; Nr. 96; žr. *Lietuvių kalbos žodynas*, X, Vilnius, 1976, p. 645.

⁷ Элиаде М., *Азиатская алхимия: Избранные сочинения*, Москва, 1998, p. 173.

⁸ Ten pat, 159, žr. 116.

nai bei kalvio žaizdrui buvo nesvetima „ginekologinė“ simbolika. Ir tikrai: tarp lietuvių frazeologizmų, nusakančių žmogaus atsiradimą, esama tokią, kurie remiasi kalvystės metafora, pavyzdžiu: *Sūnus i tėvą kaltas numaltas* „labai panašus“; *Jau atkalta, atkalta manutė* „panaši į mamą“; be to, „žmogaus „nukalimo?“ metaforą randame ir grožinėje literatūroje: *Ei, kalvi, nukaltum tu man tokią, kaip tavoji, tai ir pusės gyvenimo nepasigailėčiau* (Petras Cvirka apie kalvio žmoną). Rusų patarlė: *Был бы коваль да ковалиха – будем и этого луха*, pažodžiui „Kad tik būtų kalvis su kalviene, bus ir šito gero“, reiškia: „Kad tik būtų tėvas ir motina – bus ir vaikų“⁹.

Kai kuriose latvių pasakose (paprastai ATU 301) kalvis nukala iš geležies nepaprastą vaiką, būsimą pasakos herojų: *Reiz dzīvo kalējs, kam nav neviena dēla. Viņš ilgi domā šā, gan tā, kā pie dēla tikt, bet beidzot saņem dūšu, nokaļ dēlu no dzelzs un nolieks smēdes stūri. Kādu rītu Dzelzspuika skrien tēvam pretim u sauc...* „Kartą gyveno kalvis, kuris neturējo nē vieno sūnaus. Jis ilgai galvojo ir taip, ir anaip, kaip sūnų īsigyti, o galiausiai ryžosi, nukalē sūnų iš geležies ir padējo kalvės kampe. Vieną rytą Geležinis vaikis išbēga priešais tēvą ir šaukia...“; *Atstātā mežā, mazā būdiņā dzīvojis kalējs. Viņam nebijuši nemaz bērnu. Reiz kalējs nokalis sev dēlu no dzelzs un atstājis smēdē. Kamēr vakariņas ēdis, Dzelzsdēls palicis dzīvs un grabinājies gar kalēja lietām. Kalējs ieiet smēdē – redz: dēls grasās kalt „Atokioje girioje, mažoje pirkelėje gyveno kalvis. Jis neturējo vaikų. Kartą kalvis nukalē sau sūnų iš geležies ir paliko kalvėje. Kol jis vakarienavo, Geležinis sūnus atgijo ir ēmē brazdēti apie kalvio īrankius. Kalvis įėjo į kalvę – mato: sūnus ruošiasi kalti“ ir t.t.¹⁰* Pastarajame pavyzdje kalvio nukaltas vaikas ir pats yra kalvis!

O štai žaidimo dainelėje iš Simono Daukanto tautosakos rinkinio kalvio mokinys – taigi būsimas kalvis – pristatomas kaip suas-

⁹ Jasienaitė B., „Gužutis vaiką parnešel!“ (Nepaprasta žmogaus kilmė frazeologijoje), iš: *Baltistica*, XXXVI(2), Vilniaus universiteto leidykla, 2002, p. 291, 292; išn. 51.

¹⁰ Latviešu pasakas un teikas, pēc Anša Lercha-Puškaiša un citiem avotiem sakopojis un dediģējis prof. P. Šmits, I, Rīga, 1925, p. 229–240; Nr. atitinkamai 9.3–5 ir 9.1.

menintos Kalvės sūnus: „*Iš kur eiti [eini]?“ „Iš Pakalnēs“ „Kieno sūnus?“ „Ponios Kalvės. Aš esmu garsus giželis...*“¹¹.

Be apskritai „ginekologinės“ simbolikos, čia kalvystė jau labai primena iniciaciją – žmogaus „antrajį gimimą“, susijusį su išmoktu bei įvaldytu amatu ar įgytomis kitomis slaptomis žiniomis bei sugerbėjimais.

Iniciacija

Mūsų eros pradžioje vadinamojo manichējizmo pradininkas Manis žmogaus dvasinį atgimimą, taigi iniciacija, koptų kalba rašytuose tekstuose įvardijo graikų žodžiu *metanoia*¹², kuris pažodžiui reiškia būtent perlydymą arba perkalmą¹³.

Šiuo atžvilgiu galima prisiminti antikinį mitą apie Demofontą, kuriam Demetra ketino suteikti nemirtingumą slapta ji „pakepama“ ugnyje. Panašiai nemirtingumą savo sūnui Achilui ketino suteikti ir jo motina Tetidė, o senovės Egipte panašiai karalaitį naktimi ugnyje „grūdino“ Isidė. Galima pažymeti, jog pati „grūdiniimo“ savoka yra akivaizdžiai susijusi su metalurgija bei kalvyste. Štai ir lietuvių žodis (*už)grūdinti* pirmiausia varto jamas būtent reikšme „daryti kietą, atsparų“ geležies dirbinį, pavyzdžiu: *Kalvis grūdina geleži* (Salamiestis, Vabalininko r.); *Kirvi pagrūdinai* (J. Jablonskis); *Kirvi gerai užgrūdink* (A. Juškos žodynas) ir t.t.¹³

Šiaip jau Lietuvoje gerai žinomi pasakų motyvai apie kalvio krosnyje „perkalamus“ ir taip atjauninamus žmones. Štai pasakoje iš Jono Basanavičiaus rinkinių žmogus, velnio padedamas, ēmęs pasistatė kalvę su parašu tokiu, kad iš senų jaunus dirba. Tuo visi dasižinojo apé tą jo meisterystą – tuo pradėjo žmonės važiuot. Sykį atvažiau, atvežė tokį seną poną. Sako: „Ar čia, kur iš senų jaunus dirba?“ Atsakė: „Čia“. „N'o tai rasi galėtum šitą mūsų senų perdirbtie?“ „Ga-

¹¹ Daukantas S., *Žemaičių tautosaka*, I: *Dainos*, Vilnius: Vaga, 1983, p. 321; Nr. 327.

¹² Биденгрен Г., Мани и Манихейство Санкт-Петербург, 2001, p. 102.

¹³ *Lietuvių kalbos žodynas*, III, Vilnius, 1956, p. 657.

lim – duok šen... “Tep tą poną tuoj atvedė in kalvę. Tas velnias davė kūju in galvą, užmušė, an priekalo biskų pavartė, pakalinėjo ir – tuo in ugnį. „Tai dabar, – sako tam žmogui, – tu dumk, o aš dirbsu...“ Tą poną sudegino, bedumiant pasidarė ugnij tokš kamuolys, tas velnias pajėmė su replem, metė in statinę vandens – iš tos statinės išejo dailus jaunas ponaitis¹⁴. Pažymėtina, kad kalvis čia pavadinamas „velniu“:

Kitoje pasakoje velnias pas kalvi prisistato „gizeliu“: *Pabuvęs kelis mėnesius pas kalvi, gizelis sako: „Nusibodo jau man čia kalvėje su kūjeliu vis kauškyti, taip pat matau, ir tau nėra lengva tuo užsiimti, tai mes tą amatą pameskim, o užsiimkim perdarinėti iš senų bobų jaunas panaites“. Kalvis, išgirdęs tokią kalbą, nusistebėjo ir nenorejo tikėti tokiam stebuklui, bet gizelis prisižadėjo visą kaltę ant savęs prisiimti, ir kalvis sutiko. Tuoj buvo apgarsinta, kad tas kalvis iš senos bobos gali padaryti jauną panaitę. Garsas apie tai paskrido toli, ir neilgai laukus atvedė vienas ponas savo seną motiną, kad iš jos padarytų jauną panaitę. Gizelis tuoj ją pasodino ant arnos [žaizdro] ir ėmė smarkiai dumti. Ugnis tuoj pasidarė didelė ir tai bobai ten pasidarė karšta. Ko boba nedarė, ko nerékė, ko nesiprašė, bet jos nuo ugnies nenukėlė, ir ji ten tuoj numirė iš didelio karščio. Paskui, kada jau ji buvo negyva, gizelis ją vandeniu palaistė apie trissyk, ir ji atgijo, ale nebuvo tokia sena kaip pirma, bet jauna graži kaip kokios dvidešimt metų mergaitė¹⁵.*

Toliau kalvis mėgina šitaip žmones jauninti pats, be velnio (ar kito mitinio personažo) pagalbos, bet jam nieko neišeina, kol i pagalbą vėl ateina tas pats „velnias“. Motyvas tarptautinis, pasitaiko ATU 753, ATU 785; LPK 753, LPK 3325 tipų tekstuose¹⁶.

¹⁴ Iš gyvenimo vėlių bei velnių, surinko Jonas Basanavičius, Vilnius, 1998, p. 439: Nr. XXV.73.

¹⁵ Balsys J., *Raštai*, III, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 452–453; Nr. 632.

¹⁶ Lietuvių tautosakoje šis motyvas žinomas ir nebeminiint kalvės, taigi jį galima sieti iš su kitomis atitinamomis amatų technologijomis, žr.: *Lietuvių rašytojų surinkios pasakos ir sakmės*, parengė Bronisla-va Kerbelytė, Vilnius: Vaga, 1981, p. 70–71; *Lietuviškos pasakos*, surinko Jonas Basanavičius, II, Vilnius, 2003, p. 38–39; Nr. I.28; *Lietuviškos pasakos įvairios*, surinko Jonas Basanavičius, I, Vilnius: Vaga, 1993, p. 262–264; Nr.110; *ten pat*, III, Vilnius: Vaga, 1997, p. 96–100; Nr. 37; *Tauta ir žodis*, red. prof. V. Krėvė-Mickevičius, V, Kaunas, 1928, p. 640; Nr. 32; Elisonas J., Dievas Senelis: Pasakos apie negyvosios gamtos kūnų, augalų ir gyvulių atsiradimą ir taip pat apie Dievą Senelį, kuris kitą kartą po žemę vaikščiojo ir žmones gvenimo mokė, iš: *Mūsų tautosaka*, red. prof. V. Krėvė-Mickevi-čius, IX, Kaunas, 1935, p. 193–194; Nr. 407 ir kt.

Nagrinédamas kalvystės mitinę simboliką, i ši motyvą atkreipė dėmesį ir M. Eliade. Jo nuomone, „šios liaudies pasakos tebesaugo atmintį apie mitinių-ritualinių scenarijų, kuriame ugnis atliko iniciacijos išmėginimo vaidmenį, tuo pat metu būdama ir apsivalymo, ir virsmo priemonė (krikštasis ugnimi ankstyvojoje krikščionybėje bei gnosticizme yra vienas iš pažymėtinų tokio scenarijaus pavyzdžių)“; tik mūsų „pasaka adresuojama ne blaiviai sekularizuotai sąmonei: ji veikia gilumines sielos sritis, peni ir stimuliuoja vaizduotę. Ugnies bei kalvės, mirties ir prisikėlimo per ugnį, kalimo ant priekalo ir t.t. iniciacijė simbolika aiškiai paliudyta šamaniškuose mituose bei ritualuose. Panašūs vaizdiniai, sužadinami pasaikų, tiesiogiai klausytojo sielą veikia netgi tada, kai sąmonės lygmeny jis jau nė nebenustuokia, kokia buvo to ar kito simbolio prasmė“¹⁷. Apskritai šamano ir kalvio figūros šamaniškose tradicijose yra labai artimos, šamanas kartais „grūdinamas“ taip pat, kaip kalvis grūdina geležį, ir tradicinė šamano iniciacija įsivaizduojama panašiai: kalvis išnarsto, sukapoja jo kūną į gabalus, meta į katilą arba tiesiai į žaizdrą ir galiausiai vėl sudeda daiktan atnaujintą, įgijusį naują mistinę kokybę¹⁸. Štai kaip „jakutų sakmės pasakoja apie būsimojo šamano kūno perkalinimą ir užgrūdinimą kalvio žaizdre: aštrūs nagai sviedžia jį į tamšią bedugnę – gerbiamų kalvių buveinę, ten jis žaizdre įkaitinamas, kalamas kūjais, paskui devynių mergelių šlapime aušinamas ir stiprių rankų sunkiomis žnyplėmis išmeta mas žemėn“¹⁹.

N. Vėliaus nuomone, lietuviškuose šio motyvo pavyzdžiuose pirmasis mitinis veikėjas yra būtent Velnias, kitados nebuvęs vien tik neigiamas. Jo žodžiai, velnias „galėjo ne tik susargdinti, numarin-

¹⁷ Элиаде М., Азиатская алхимия р. 201–202.

¹⁸ Eliade M., *Азиатская алхимия*, , р. 184–186; Ѣ. Новик Е. С.б *Обряд и фольклор в сибирском шаманизме: Опыт конструирования структур*, Москва: Восточная литература, 2004, р. 199; atitinkamų šamano iniciacijos pavyzdžių dar Ѣ. Элиаде М., *Тайные общества: Обряды инициации и посвящения*, Москва – Санкт-Петербург, 1999, р.231-237; panašią iniciacijos simboliką Austrijoje Ѣ. ten pat, р. 47 ir toliau.

¹⁹ Габышевса Л. Л. *Слово в контексте мифопоэтической картины мира (на материале языка и культуры якутов)*, Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 2003, р. 58, 38; паžymėti, kad spalvotųjų metalų, yraš siadbro, kalviai vadinami „baltaisiais“ ir tapatinami su baltaisiais šamanois, o gelčių kalviai vadinami „juodaisiais“ ir tapatinami su juodaisiais šamanais (*ten pat*, p. 108). Plg. šiuolaikinių „juodosios metalurgijos“ pavadinimą.

ti, bet ir gydyti^{“20}. O gydė Velnias, kaip matyti, būtent numarindamas ir vėl prikeldamas – pagal pirmykštį iniciacijos provaizdį.

Visai akivaizdžiai iniciaciją – kaip dvasinį pažinimą, mokymąsi – mena lietuvių pasaka, kurioje tėvas vedė sūnų atiduoti mokytis ir pakeliui sutiko velnią. *Ir atidavė mokytie velniui. Kada vaiką velnias nusivedė, tai tėvas sekė patyka ir, pasislėpęs krūmuose, témijo. Velnias turėjo dar du vaikų, sukūrė didelę ugnį ir sumetė visus tris vaikus. Pabuvę ugnyne, vaikai iššoko laukan. Velnias klausė: „Ar išmokote?“ Vaikai atsakė: „Jau biski pramokę“. Ir velnias įstūmė į ugnį. Kada vaikai iššoko, velnias klausė: „Ar išmokote?“ Atsakė, kad jau gerokai. Ir trečią sykį vėl į ugnį stūmė. Kada iššoko laukan, vėl velnias klausė: „Ar išmokote?“ Vaikai atsakė: „Jau ir už tave mandresni“²¹.*

Kalvis – velnias

Metalurginė krosnis bei kalvio žaizdras apskritai yra „velniški“ dalykai. Ir ne tik Lietuvoje. Jau senovės egiptiečiai, pasak Plutarcho ir Diodoro, nekentė geležies, kurį vadino „Seto kaulais“; geleži laikę esant kilusią iš Seto²² – senovės egiptiečiu „Velnio“.

Su Velniu, velniais bei mirusiuju pasauliu geležis siejama ir baltų kraštuose. Štai Latvijoje: *Ja kādā mājā vēl jaunumu, tad jāaiznes un jāpaslēpj kāda sarūsējusi dzelzs lieta „Jei kuriems nors namams linki blogo, tai reikia įnešti ir paslēpti kokį surūdijusį geležinį daiktą“; Pērkona laikā nedrīkst turēt klāt metalla lietas, tad iespers „Perkūnijos metu negalima turēti prie savęs metalinių daiktų, nutrenks“; Kad ir pērkona negaiss, dzelzs lietas nevar turēt sev klāt, jo tad var zibens iespert „Esant perkūnijai, geležinių daiktų prie savęs turēti negalima, nes gali žaibas trenkti“²³.*

²⁰ Vėliū N., *Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis: Folklorinė velnio analizė*. Vilnius: Vaga, 1987, p. 221, plg. 64.

²² *Lietuviškos pasakos įvairios*, surinko Jonas Basanavičius, III, p. 437; Nr. 200.

²³ Latviešu tautas ūciejumi, sakrājis un sakārtotis Prof. P. Šmits, Rīgā, 1940, p. 406: Nr. 6563 ir p. 1416—1417; Nr. 23404, 23405.

Panašiai Lietuvoje: *Perkūnijos metu, esant lauke, negalima stovėti po medžiu, prie akmens. Nebėgti, neturėti geležų* (Raseiniai); *Geriau stovėti vietoje, nelaikyti rankose geležinio daikto arba bent geležimi kaustyto* (Ariogala); *Kai griaudžia, tai kambarų užtiesesia veidrodžius ir paslepią plieninius daiktus* (Kybartai); *Jei griaudžia – negalima prie savęs laikyti geležį, nes velnias glaudžias* (Liškiava); *Griaudžiant pakavoja peilius ir kitus gelažgalius, išbruka kates, kad nepritrauktų griausmo* (Dusetos)²⁴ ir pan. Pasak Balio Buračo, ir „pjovėjai žino, jog velnias, slėpdamas nūo Perkūno, lenda po geležiniais daiktais, po pjautuvais ir dalgiais“²⁵.

Norbertas Vėlius pažymėjo, jog vienoje lietuvių „sakmėje velnias pats vaizduojamas kalviu, o žmogus pristoja pas jį už pagalbininką, norėdamas išsimokyti kalvystės amato. Joje teigama, kad seniau kalviais buvę tik velniai ir tik jie vieni temokėjė suvirinti geleži. Sakmė etiologinio pobūdžio: joje sakoma, kad kalviauti žmonės išmokę iš velnii²⁶. Pasak Vėliaus užsimintos sakmės: *Seniau ant žemės kalviais tebuvo tik pragaro kipšai. Žmonės galėjo vartoti kūjį ir reples, galėjo ši tą padaryti, bet suvirinti geleži tesugebėjo tik velniai. Gudrus žemaitis stojo už givelį prie velnio kalvio ir mano: akylai stebėsiu meistro darbą, turēsiu išgauti paslaptį, kaip suvirinti geleži; galų gale gudrybe jam tai padaryti pavyko. Ir velniai, darbo nebetekę, gavo pragaran išsikraustytį – kas prie anų eis, kad jau žmonės to amato pramoko²⁷.* Vėlius priduria, jog „iš velnio žmogus išmoksta suvirinti geleži ir kitoje sakmėje (LTR 952/24/). Velniai se-novėje galėjo būti įsivaizduojami kalviais“²⁸.

A. J. Greimas šį geležies bei kalvystės mitinį ryšį su velniais paaiškina vietinėmis rūdos išgavimo aplinkybėmis. Jo žodžiaiis, „ne-

²⁴ Balys J., Raštai, I. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 64; Nr. 633, 645; p. 66: Nr. 667, 670, 671.

²⁵ Buračas B., *Pasakojimai ir padavimai*. Vilnius, 1996, p. 29.

²⁶ Vėlius N., *Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis*, p. 205, plg. 64.

²⁷ Lietuvių tautosaka, IV: Pasakos, sakmės, pasakojimai, oracijos, paruoše L. Šauka, A. Sesčinskaitė, 11, 1967, K. Viščinis, Vilnius, 1967, p. 427; Nr. 339; Kaip atsiradė žemė: Lietuvių etiologinės sakmės, sudarė lius, K. Viščinis, Vilnius, 1967, p. 34–35.

²⁸ Vėlius N., *Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis*, p. 205.

reikia pamiršti, kad geležies liejimas ir jos apdirbimas yra vietinė pramonė, kad iš vietinių pelkių rūdos ketus Lietuvoje buvo lydomas nuo žilos senovės iki XIX a. pabaigos. Žinant, kad tokios rūšies pelkės buvo išimtinoje velnį globoje, nenuostabu, kad tiek rūdos kasimas, tiek ir geležies liejimas yra jų žinioje²⁹.

Tai tiesa, tačiau ir ten, kur geležies rūda išgaunama ne iš pelkių, ji vis tiek kasama iš žemės gelmių, taigi iš požemių, o šiaip jau „viskas, kas atsiranda požemyje ar iš viso žemės viduriuose, – to paties Greimo žodžiais, – yra Velnio reikalas ir jam priklauso“³⁰.

Dangiškasis kalvis

Tačiau ir geležis, ir kalvis mitologijoje susiję ne tik su velniu bei požemiais, bet ir su dangumi bei dangaus dievais. Iš žinomiausių pavyzdžių čia galima paminėti antikinį graikų kalvą Hefaistą, iš Olimpo nutremtą į požemius – taigi buvusį dievu danguje, o virtusį „velniu“.

Ir velniai ne tik slepiasi nuo Perkūno prie geležinių daiktų, bet ne mažiau jų ir bijo, – tai žinoma tiek pasaulyje, tiek Lietuvoje. E. B. Tyloro duomenimis, „Rytų džinai taip mirtinai bijo geležies, kad pats jos paminėjimas veikia kaip užkalbėjimas nuo jų. Europos tikėjimuose visai taip pat geležis nugena raganas bei elfus ir atima jų galias“³¹. Pasak Jono Balio, „piktos dvasios negali peržengti per geležį, todėl šveduose ant durų kabinamos avikirpės žirklės. Panašiai daroma ir estuose, tai neabejotina švedų įtaka. Kad piktos dvasios bijo geležies, tiki ir Sibiro, ir Indonezijos primityvių tautų šamanai“, „panašūs tikėjimai (metalas apsaugo žmones nuo piktų dvasių [...]) randami ir čeremisuose“³².

²⁹ Greimas A. J., *Tautos atminties beieškant; Apie dievus ir žmones*, Vilnius–Chicago: Mokslo–Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1990, p. 402–403.

³⁰ *Ten pat*, p. 402.

³¹ Тайлер Э. Б., *Первообщинная культура*, Москва, 1989, p. 109.

³² Balyš J., *Raštai*, I, p. 180; plg. Balyš J., *Lietuvių tautosakos skaitymai*, II, Tübingen: Patria, 1948, p. 191.

Savo ruožtu kalvio kūjis daugelyje tradicijų yra būtent griaustingo dievo atributas bei įrankis, ginklas (bene ryškiausias pavyzdys – skandinavų Toro kūjis Mjolnis, ar Mjolniras). Lietuvoje tokį „dangaus kalvio“ įvaizdį bene ryškiausiai atskleidžia pasakų (LPK 1063, ATU 1063) motyvas apie žmogaus varžybas su velniu, katras aukščiau išmes geležinę lazdą ar kūjį: velnias išmeta labai aukštai, o žmogus nemeta, delsia ir, velnio paklaustas, ko, atsako: *Debesiuose yr mano brolis, kalvis, o jis dabar neteko geležies. Tai aš jam kaip mesčiau – ir įmesčiau tiesiog į kalvę, tai jis turėtų...*; arba: *Palauk, tegul ans debesukas ateina – ten mano brolis kalvėje kala, tai aš ši kūjį jam ant dovanų mesiu ir pan.*³³ Panašiai atitinkamose rusų pasakose: *Жду, когда вон эта тучка подойдет; там сидит мой брат кузнец, к нему и кину: железо-то ему пригодится!* „Laukiu, kol ana tas debesiukas ateis; ten sėdi mano brolis kalvis, jam ir užmesiu: geležis jam pravers“³⁴ ir pan.

Itin iškalbingas „dangaus kalvio“ vaizdinys latvių dainose. Pavyzdžiu (vertė Nijolė Laurinkienė):

*Kalējs kala debesīs,
Ko tas kala, ko nekala?
Dieva dēla jostu kala,
Saules meitas vaiņadzinu.*

*Kalvis kalē danguje,
Kā jis kalē, ko nekalē?
Dievo sūnui diržā kalē,
Saulēs dukrai vainikēlī.*

³³ Paeiliui: *Lietuviškos pasakos*, surinko Jonas Basanavičius, I, Vilnius, 2001, p. 77–78; *ten pat*, II, p. 134; Nr. III.28; p. 139; Nr. III.30; daugiau žr.: *Juodoji knyga*, surinko Jonas Basanavičius, Vilnius; Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 35; Nr. 1; *Šiaurės Lietuvos saknės ir anekdotai*, surinko Matas Slančiauskas, Vilnius: Vaga, 1975, p. 180; Nr. 305; *Šiaurės Lietuvos saknės ir pasakos*, surinko Mato Slančiausko bendradarbiai, Vilnius: Vaga, 1985, p. 247–248; Nr. 133; *Lietuvių tautosakos rinktinė*, paruošė Amb. Jonynas ir kiti, Vilnius, 1954, p. 360–361; *Lietuvių tautosaka*, III; *tautosakos rinktinė*, paruošė Amb. Jonynas ir kiti, Vilnius, 1954, p. 591–592; Nr. 210; Jucevičius L. A., *Raštai*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959, p. 420–421 ir kt.

³⁴ Афанасьев А. Н., *Поэтические воззрения славян на природу*, II, Москва: Современный писатель, 1995, p. 377.

Be to, pasak N. Laurinkienės, „kai kurie latvių folkloristai (H. Biezajis, V. Greblė) mano, kad tasai dainose apdainuojamas dangaus kalvis yra būtent *Pērkuons*³⁵, t.y. latvių Perkūnas. Jau anksčiau tai pabrėžė P. Šmitas, pridūrės dar ir abejonių nepaliekančią mislę: *Kalējs kala debesīs, ogles bira Daugavā* „Kalvis kalė danguje, žarijos biro Dauguvon“ = Perkūnas ir žaibas³⁶.

Lietuvoje Perkūnas irgi kartais laikomas bei pavadinamas kalviu: *Perkūnas – tai senas kalvis. Jam Dievas pavedė daryti šovinius ir šaudyti velnius* (Marijampolė); *Perkūno trenksmas kyla iš kalvio, danguje kaustančio arklius* (Raseiniai)³⁷. Balio Buračo duomenimis, lietuvių „Perkūnas kalvis turės didelį kūjį ir kai juomi kalas, girdisi griausmas ir matyt šviečią žaibai“³⁸.

Kalvis tarp dangaus ir pragaro

Taigi kalvystė mitologiškai siejama ir su velniu požemiuose, ir su dangiškuoju dievu Perkūnu. Savo ruožtu žmogus kalvis atsiduria tarp Dievo ir velnio, tarp dangaus ir pragaro.

Ypač įsidėmėtina šiuo atžvilgiu tarptautinė pasaka, populiarū Lietuvoje (ATU 330(A); LPK 330A), apie kalvį, kuris pirma paroduoda velnui sielą, o paskui velnius ir patį velnį vyriausiajį prikilia, užtat po mirties jo nejsileidžia nei Dievas į dangų, nei velniai į pragarą. Pavyzdžiui: *Po smerčio einajis į dangų. Dievas neprijema: „Pardavei velnui dūsią – eik sau į peklą.“ Jokūbas eina į peklą. Kur tau? Velniai iš tolo šaukia, nejsileidžia. Ką jam daryti? Grįžta pri dangaus vartų...*; arba: *Kalvis numires nueina į dangų, prašosi pas Dievą, kad leistų. Dievas neleidžia. Eina į peklą. Velniai, pamatę kalvį*

³⁵ Laurinkienė N., *Senovės lietuvių dievas Perkūnas kalboje, tautosakoje, istoriniuose šaltiniuose*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996, p. 53.

³⁶ Šmitas P., *Latvių mitologija*, Vilnius: Aidai, 2004, p. 35; žr. *Latviešu tautas mīklas. Izlase*, sastabdijusi A. Ancelāne, Rīga, 1954, p. 209; Nr. 2254 (plg. p. 164: Nr. 1642 su īminimu „kruša“).

³⁷ Balsys J., *Raštai*, I, p. 49; Nr. 351 ir p. 54; Nr. 446; žr. Laurinkienė N., *Senovės lietuvių dievas Perkūnas*, p. 53.

³⁸ Buračas B., *Pasakojimai ir padavimai*, p. 31–32.

ateiniant, tuojauduris užsirakino. Kalvis nusiminė: neleidžia jo nei į dangų, nei į peklą... ir t.t.³⁹ (Baigiasi įvairiai, kartais kalviui tenka darsyk pritvatinti velnius, jau pačiame pragare, bet vienaip ar kitaip, jis vis tiek galė gale paprastai įsigauna į dangų.)

Tai, kad kalvis pasakoje negali patekti nei į pragarą, nei į dangų, mitologiškai gali reikšti naujos pasaulėžiūros, naujo pasaulėvaizdžio poreikį ir radimąsi – esmiškai religinę dvasinę reformą. O psychologiskai – naują sąmoningumo pakopą, paneigiančią ankstesnius mitinius vaizdinius kaip vien simbolinius, tik metaforas (kaip, pavyzdžiui, Buda senovės Indijoje).

Šio tipo pasakose kalvis prieš tai velnius labai stipriai primuša (kone kaip pats Perkūnas). Pavyzdžiui: *Maišą su velniais padėjo ant priekalų ir pradėjo mušti su kūjais. Ir taip kalė lig vakaro, kol visus velnius sukalė į miltus. Daugiaus tuos miltus iš maišo kaip iškratė, tai visi tie miltai paliko – pavirto į šikšnosparnius. Ir vaisinas po šiai dieinai, tiktais naktimis lekioj, nes jie paein iš velnų dvasių⁴⁰*. Panašiai rusų pasakoje kareivis gudrumu įviliojo velnius į maišą: „принес ранец в кузницу, положил на наковальню и велел быть как можно сильнее. Плохо пришлось чертам, а вылезть никак нельзя! Угостил их солдат на славу! Теперь довольно!“ „Atnešė maišą į kalvę, padėjo ant priekalo ir liepė daužyti kaip tik galima stipriau. Teko velniam, o išlisti niekaip neįmanoma! Pavaišino juos kareivis atsakančiai! „Dabar gana!“⁴¹.

Reikšmingą išvadą šiuo klausimu yra priėjė Daiva ir Vykintas Vaitkevičiai: „Tirdami problemiškus Kalvio ir Velnio santykius, atraminiu tekstu pasirinkome plačiai visoje Lietuvoje paplitusią pasaką „Kalvis ir Velnias“ (AT 330A, B, C). Palyginti su tarptautiniais atitikmenimis, matyt, kad šis siužetas ypač būdingas baltams

³⁹ Atitinkamai: *Lietuvių rašytojų surinktos pasakos ir sakmės*, p. 155; Nr. 91 ir *Lietuvių tautosaka*, III: *Pasakos*, p. 603: Nr. 219. Daugiau žr.: *Lietuviškos pasakos*, surinko Jonas Basanavičius, II, p. 50–53; *Lietuviškos pasakos įvairios*, surinko Jonas Basanavičius, I, p. 123–124; Nr. 31; *ten pat*, IV, Nr. 1.33; *Lietuviškos pasakos įvairios*, surinko Jonas Basanavičius, II, Kaunas, 1924, p. 260–261; p. 84–85; Nr. 20; *Tauta ir žodis*, red. prof. V. Krėvė-Mickevičius, II, Kaunas, 1924, p. 248–250 ir kt.

⁴⁰ Šiaurės Lietuvos sakmės ir pasakos, surinko Mato Slančiausko bendradarbiai, p. 80; Nr. 70.

⁴¹ Народные русские сказки А. Н. Афанасьева в трех томах, подготовка текста, предисловие и примечания В. Я. Пролла, Москва, 1958, I, p. 343–344; Nr. 153.

[...], mažiau žinomas slavų regione [...], dar mažiau kitų tautų folklore. Šioje pasakoje Kalvis nugali ir sutriuškina Velnį naudodamas kalvystės technika: jis kaitina Velną žaizdre, po to deda ant priekalo ir plaka kūju, kol suploja kaip geleži, sukala į miltus, sudegina arba kol pakankamai Velną įbaugina. Nesunku pastebėti, kad Kalvis su Veliu elgiasi kaip su geležimi – jį kaitina aukštoje temperatūroje ir kala. Tačiau yra vienas esminis skirtumas – geležis užgrūdinama ir suformuojama, o Velnias, neišlaikęs išbandymo, sužalojamas arba sunaikinamas. Tai rodo, kad kalvystės procesas turi ypatingą mitinę prasmę, eliminuojančią Velnio maginę kompetenciją. Kalvio darbas metonimiškai išreiškia geležies gamybos procesą, kurį galime prilyginti kitoms kultūrinėms technologijoms, žyminioms mitinę transformaciją gamta-kultūra, pvz., drabužių gamimui („lino kančiai“): nuo sėmens iki drobinių marškinų) ar duonos kepimui („rugio kančiai“): nuo žiemkenčio iki duonos kepalo), šių procesų irgi negali atlikti Velnias. Geležies gamybos proceso metu iš gamtinės, natūralios balų rūdos išgryninama geležis, o iš jos gaminama kultūrinė produkcija – įrankiai ir ginklai. Geležies žaliava – balų rūda – yra Velnio dispozicijoje, jam priskiriami visi požemio turtai, be to, tautosakoje labai dažnai pelkėse aptinkame Velnio gyvenvietę. Kalvelio mitiniuose apibūdinimuose pabrėžiamas priešingas turinys, sietinas su viršutine – dangaus – erdve: jis nukala Saulę ir užmeta ją į dangų. Pastarasis faktas leistų daryti prielaidą, kad geležis iš apatinės pasaulio sferos perkeliama į viršutinę – rūda iškeliamā iš požemio, tačiau transformuotu pavidalu atsiduria danguje⁴²; savo ruožtu „ši erdvinė kryptis, pridedant Velnio (Kalvelio priešininko) maginių galių apribojimą, labai palanki konstruojant mitinę mirusiųjų keliavimo į dangų modelį“⁴³.

Tą pačią mitinę kryptį, tą pačią dvasinę užduotį ištisies atlieka ir iniciacija: perveda sielą iš žemiškos buities, iš gyvenimo „žemėje“,

⁴² Vaitkevičienė D., Vaitkevičius V., XIII a. Lietuvos valstybinės religijos bruožai, iš: *Lietuvos archeologija*, 21, 2001.

„motinos žemės įsčiose“ į naujos, aukštesnės kokybės dvasinę (kultūrinę) būtį – vaizdžiai tariant, pakyli „iš žemės į dangų“.

Kalvio nukalta saulė

Ką tik buvo užsimintas lietuvių mitinis Kalvelis, nukalės ir į dangų užmetės saulę. Šią žinią mums pateikia Jono Malalos „Kronikos intarpas“ (1261 m.) apie Sovijų, kuriame sakoma lietuvius, tarp kitų dievų, aukojus „Teliaveliui, kalviui, nukalusiam jam saulę, kad šviestų virš žemės, ir įmetusiam jam ant dangaus saulę“ (*телявели къ коузнецю. сковавше емоу солнце. яко светити по земни. и възвергъши емоу на небо солнце*)⁴³.

Pasak J. Šliavo, Žeimelio apylinkėse, Pakruojo r. (taigi palatvy), yra užrašyta „pora sakmų apie mechaniską saulės kilmę (kaip ją nukalė kalvis ir pats įmetė į dangų)“⁴⁴. Viena iš jų (užrašyta aiškiai netiksliai, įterpiant savų žodžių) skamba taip: *Senais laikais gyveno žmogus kalvis. Jis buvo įžymus kalvis. Tada buvo visur tamsu, buvo naktis ir naktis. Tai šis kalvis nutarė nukalti saulę. Paėmės blizgančią geležį, kalė kalė ir nukalė per šešerius metus saulę. Tada, užlipęs ant aukščiausios trobos, įmetė į dangų. Tai ir iki šios dienos ji ten tebestovi*⁴⁵. Daugiau panašaus turinio tekstu užrašyta Latvijoje: *Agrāk ticēja, ka Dievs licis kalējam uzkalt apaļu rīpu. Kalējs uzkalis. Tad Dievs nokrāsojis apaļo rīpu zelta krāsā un pakāris to pie dabesīm. Tā radusies saule* „Anksčiau tikėta, jog Dievas liepęs kalviui nukalti apvalu skridinį. Kalvis nukalė. Tada Dievas nuspalvino tą apvalu skridinį aukso spalva ir pakabino danguje. Taip atsirado saulė“⁴⁶.

⁴³ Lemeškinas I., *Sovijaus sakmė ir 1262 metų chronografas* (pagal Archyvinę Varšuvos, Vilniaus ir I. J. Zabelino nuorašus), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, 297, plg. 322; taip pat plg. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, I: *Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus*, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 266, 268. Senosios rusų kalbos rašmenys cituojant supaprastinti.

⁴⁴ Šliavas J., *Žeimelio apylinkės*, Kaunas: Šviesa, 1985, p. 103.

⁴⁵ Laurinkienė N., *Baltų mitinis kalvis ir jo atitikmenys kitų tautų mitologinėse tradicijose*, iš: *Tautosakos darbai*, XVII (XXIV), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 90; plg. Laurinkienė N., *Pasaulio kūrimo motyvai lietuvių pasakojamojoje tautosakoje*, *Liaudies kultūra*, 2002, Nr. 5, p. 11; *Kaip atsirado žemė*, p. 15: Nr. 2.

⁴⁶ *Latviešu tautas teikas: Izcelšanās teikas: izlase*, sastādītāja Alma Ancelāne, Rīga: Zinātne, 1991, p. 35.

Šiuo atžvilgiu paminėtini lietuvių kalėdinėms dainoms būdingi saulės simboliai – paprastai aukso (savaime simbolizuojančio sau-
lę) „kupka“, vainikas ir žiedas, irgi nukalti kalvių: *Atbėgo elnis, de-
vyniaragis... Devyni rageliai, dešimta šakelė. / Ant tos šakelės kalve-
liai kala... Oi jūs, kalveliai, mano broleliai, / Jūs man nuliekit aukse-
lio kupką...* BILTS1, 120; (GmbDD, 89); *Attéké elnias / Devyniara-
gis... an antro rago / Kavoliai kačė... Oi, jūs nukalkit / Aukselio žie-
dq...;* arba *Tai jiej nukačė / Aukso žiedelį... Aukso žiedelį, / Aukso
kūbkelių... Tai jiej nučėjo / Rūtų vainikų...*⁴⁷ (atkreipkime dėmesį
vainikas – kalvių nulietas!).

A. J. Greimas yra pažymėjęs, jog šios Kalėdų – taigi saulės „(at)gimimo“ laikotarpio – dainos ne tik patikimai liudija saulę esant prilyginamą kalvio nukaltam apskritam metaliniam daiktui, bet iš neginčytinai patvirtina minėtus istorinių šaltinių duomenis⁴⁸.

Be Kalėdų, žiemos saulėgrįžos, prisimintina šia proga ir vasaros saulėgrīža – Kupolė. Pasak M. Gimbutienės, vasaros „saulėgrīža“ šitaip vaizdžiai aprašoma lietuvių mīslėje: *Ažuolas, qžuolaitis, šimtašakis, šimtalapis, ant viršūnės saulė teka*“ (nors šiaip jau mīslė veikliausiai mena augalą saulėgražą); šiaip ar taip, pasak Gimbutienės, „medis ir jo viršūnėje saulė – ne tik saulėgrįžos, bet ir gyvybės simbolis. Tai gyvybės medis, vienas iš būdingiausių ir dažniausių lietuvių liaudies meno simbolių, paveldėtų iš prieistorinių laikų. Lietuvių stogastulpiai yra medžiai su spinduliuojančia iš geležies nukalta saule viršuje“, ir „net kryžiai lietuvių mene yra spinduliuojančios saulės“⁴⁹.

Čia dar galime paminėti būdingą lietuvišką pasakymą, pateiktą „Lietuvių kalbos žodyne“ (iš nenurodytų „raštų“): *Iškalk iš metalo ant kapo man saule*⁵⁰.

Kaip matyti, lietuvis iki šiol kalba apie „kalvio nukaltą saulę“, tik jau turi omeny ne mitinį kalvį ir ne tikrą saulę danguje, o tikrą kalvį ir geležinę tradicinio kryžiaus „saulę“. Vargu ar įmanoma čia išvengti tiesioginio ryšio ir paneigti nenutrūkstamą tradiciją iš senųjų laikų.

Santrumpos.

ATU = The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography, based on the system of Antti Aarne and Stith Thompson by Hans-Jörg Uther. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 2004 (minint nurodomas tipo numeris).

LPK = J. Balys. Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogas (Balys J., Raštai, III, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 1–256, minint nurodomas tipo numeris).

LTR = Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštinės.

⁴⁷ Lietuvių liaudies dainynas, XX: Kalendorinių apeigų dainos, I: Advento–Kalėdų dainos, parengė Jurgita Ūsaitytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 575; Nr. 343; p. 578; Nr. 345; p. 581; Nr. 347; (p. 571–581: Nr. 341–147); plg. Lietuvių mitologija, sudarė Norbertas Vėlius, I, Vilnius: Mintis, 1995–1997, p. 400.

⁴⁹ Greimas A. J., *Tautos atminties beiėškant; Apie dievus ir žmones*, p. 467-470.

⁴⁹ Gimbutienė M., *Senovės lietuvių dievai ir dievai*, Vilnius: Lietuvos rašytoju sajungos leidykla, 2002, p. 97–98; plg. Gimbutienė M., *Baltų mitologija 7, Mokslos ir gyvenimuis*, 1989, Nr. 7, p. 35.

⁵⁰ Lietuvių kalbos žodynas, XII, Vilnius, 1981, p. 194.